

BOL (360) *sb m*

ból, ból- (22), bol- (6) ból- *SienLek* (3), *Oczko* (7), *KochPs*, *GórnTroas* (2), *KochAp*, *GosłCast* (5), *OrzJan* (3); bol- *Mącz* (6).

sg N ból (105). $\diamond$ *G* bólu (59). $\diamond$ *D* bólowi (5), bólu (2); -owi *Mącz* (2), *SarnUzn*; -u *LubPs*; -owi: -u *SienLek* (2 : 1). $\diamond$ *A* ból (139). $\diamond$ *I* bólem (12); -em (4), -(e)m (8). $\diamond$ *L* bólu (11). $\diamond$ *pl N* bóle (13). $\diamond$ *G* bólów (3); -ów (1), -(o)w (2). $\diamond$ *D* ból(o)m (2). $\diamond$ *A* bóle (6). $\diamond$ *I* bólmi (2) *SienLek*, *SkarKazSej*, ból(a)mi (1) *FalZioł*.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Cierpienie fizyczne; dolor, passio, tormentum Cn (284)* : [Lew] w nogę fie bárzo zákłół/ Z ktorey rány miał wielki bol. Z tego bolu bárzo lutał/ Odelżenia łobie łzukał *BierEz* Q3v, K3v, Q3v [2 r.]; *OpecŻyw* 138v, 164v; Gdy korzeń gorczyczny włożył na bolący ząb/ włpokoia bol. *FalZioł* I 124d, 10b, 12a, 12b [2 r.], 12d, 13b (43); *GlabGad* H2v, I4v; *RejPs* 57v; *RejKup* q2, q2v, q5v, q6; *BielKom* B2, F7v; *LubPs* M2 [2 r.], N [2 r.], cc6, iiv; *RejWiz* 176; *Leop Ier* 22/23 [2 r.]; *BielKron* 274v; *Mącz* 135b, 149c, 244c, 420b; *SarnUzn* C3 [2 r.]; *SienLek* 18v, 19v, 25v, 39v [2 r.], 40v (43); *RejAp* 78; *GórnDworz* Dd4v; *RejZwierc* 76v, 155; *CzechRozm* 165v, 166; *ModrzBaz* 40v; *Oczko* 1v, 13v, 15v, 18, 24v (7); Ale łye ráczéy łmiłuy nádemną łtrapionym/ A vłzy niečo bólu kościóm vdręczonym. *KochPs* 8; *SkarŻyw* 31, 179, 193, 333, 580; *ArtKanc* P18v; *GórnTroas* 24, 47; *GrabowSet* C4, C4v, F3, F4, H2v (7); *OstrEpit* A3v; *LatHar* 293, 519, 649; *RybGęśli* C4v; tedy nagłe zginienie przydzie ná nie/ iáko bol niewieście brzemienny [sicut dolor in utero habenti] *WujNT* 1.Thess 5/3; *PowodPr* 8; *PaxLiz* D2v.

bol w czym (27): Ophtalmia est aegritudo oculorum. Das augen we. Bol wocz. *Murm* 76; *BartBydg* 97, 100; *FalZioł* I 15c, 63b, II 3c, IV 36c, V 14, 26; Wieniec poleiowy wsmierza bol w głowie *SienLek* 50, 27 [2 r.], 50 [2 r.], 50v, 51, 51v (18).

Połączenia z przymiotnikiem na -ny, -owy pochodnym od nazwy części ciała lub organu wewnętrznego i z G rzeczownika (58): Ophtalmia. Augen we. bol oczu. *Mymer*¹ 39, 39v [2 r.]; *BartBydg* 108, 117b; gdy łalkier będzie w rożany oleiek włożony tedy kolikę wsmierza j członkowy bol ktori artetica zowiemy *FalZioł* I 56b, 31b, 89a, 146c, II 4c [2 r.], IV 20b (9); [Pan Bog] ná nie dopuścił plagę/ wielki bol wnetrzny gdy ie myłzy gryłzy *BielKron* 63; Cyęłzkość w boku prawym/ á łtrzekanie około krotkich żebr/ známienuiec Wątroby bol. *SienLek* 20; Koryander tłuczony z rożaną wodką ná czoło przywiń/ bol głowny wćichnie. *SienLek* 50v; bol zębny wyciąga/ żywego kretá ząb *SienLek* 77v, 21, 27v, 35v, 39v, 40 (42); *Oczko* 39v.

Połączenia z przymiotnikiem pochodnym od nazwy choroby i z G rzeczownika (3): korzeń z winem wwarzony/ odpáda bol zanokcicze gdy tego przyłóził na palecz *FalZioł* I 22d; [ludzie] ktorzy krwią plwanie/ nérek rzezánié/ ból kámienny/ y inłze támtedy fluxy ciérpieli *Oczko* 11v; łkad ielitóm [!]/ bądź w biegunce káždy/ bądź w ten czás kiedy robaki fie w nich zálęga/ álbo kiedy okrutny ból koliczny rozpiéra/ ták łiedziec iáko pić/ albo kryłtérę włác/ nagotowłza pomoc. *Oczko* 15.

W charakterystycznych połączeniach: bol gryzie, odejdzie, panuje (2), *przychodzi* (8), *ucicha* (5), *ucichnie, wynidzie* (2), *zmoże; bol czuć* (2), *leczyć* (11), *oddalać* (5), *odejmować* (3), *odganiać, odpędzić*

(2), *pobudzać, przerywać, rozpędzać, uciskać, uciszyć, uskramiać* (2), *uśmierzać* (15), *uspokajać* (3), *wyciągać* (4), *wypędzić; ulżyć bólu* (5).

Wyrażenia: »bol ciężki; ciężki bol« (2 : 2): *FalZioł* II 19d; rożey nówárzywłzy z onym vkropem czarney zięmie álbo gliny rozmieszay/ á vczyniwłzy plałtr/ ná głowę przyłož/ ciężki to bol wyciąga. *SienLek* 50v, 71 [2 r.].

»bol duży«: Ciáło ziułżoné przyimuie ból duży *GórnTroas* 14.

»bol gwałtowny«: [żona *Fineesowa*] porodziła. Bo przyłły ná nię bole gwałtowne [*irruerunt enim in cam dolores subiti*] *Leop* 1.Reg 4/19.

»bol nieznośny«: [strzała] która zaráziła Ciáło/ á bolem nieznośnym karmiła. *RybGęśli* C4v.

»okrutny bol« (4): Maximum pertuli cruciatum, Okrutnym ból wycierpiał. *Mącz* 123d, 89d, 453a; *SkarŻyw* 75. Cf *Szeregi*.

»bol silny« (3): *BierEz* O4v; Iezus w ten czas dlá bolu filnégo pragnął podług przyrodzenia/ bo włlytka krew s niego byla wytoczona *OpecŻyw* 149; *FalZioł* II 19d.

«bol teskliwy«: Nie ták był bolem teskliwym tógány/ W łkálę lánuczem śmiertnym przywiázány/ Zmyślny Protheus/ gdy mu krzywonoły Klwał pták żywemu wątrobę/ płęć/ włóły. *RybGęśli* C4v.

»wielki bol; bol wielki« (14 : 6): *BierEz* Q3v; *OpecŻyw* 114v; *FalZioł* V 25; *LubPs* T3v; Krol theż Fráncufki w gonitwie domowej zábit/ drzewo mu tráfiło podle oká/ łzczęgo miał wielki bol *BielKron* 238v, 63; *Mącz* 160b, 349c; *SienLek* 78; *RejZwierc* 76v; *Oczko* 13, 36, 38; *SkarŻyw* 193, 348, 355; [nauka lekarska] náture nálżę chorobam rozmáitym/ á łnác co raz nowym podległa/ w cále á przynamnię przez włomku álbo wždy bolu wielkiego krełowi od Bogá náznáczonemu oddawa *GostGospSieb* x2; *KochAp* 5; *GostCast* 16, 21.

Szeregi: »bol i kłopot«: Lepięy było záczętym nie być/ w twym żywoćie Mátko: koraś nośiła w bolu y kłopoćie *GrabowSet* B.

»bol i męka; męka, bol dręczenie« (1 : 1): Tormentum narium. Męká/ ból/ dręczenie *Mącz* 458d; Y był ták łrodze bity [św. *Anastazyjus*]/ á w onym okrutnym bolu/ y męce/ áni fię rufżył/ áni wołał/ áni łtękał. *SkarŻyw* 75.

Przen (1) : (*marg*) Trzemi bolmi władza krolewłka łłábieie. (—) Słábieie dołtoyność y władza krolewłka temi boleściámi: wolnościá przebráná y zbytniá/ [...] rośprołżeniem dochodow y imion łtołu krolewłkiego: y koła połelłkiego wykraczánim z porzádku zámierzónęgo. *SkarKazSej* 691b.

a. lek. Wrzód (4) :

Szeregi: »bol i bolączka«: Woda w ktoreyby byla warzona polna drijakiew, z bukwicá oczukrowawłzy pić, wnątrzny bol [!] y bolączkę rośpádzá. *FalZioł* I 136d.

»bol a (albo) wrzod; wrzod albo bol« (2 : 1): Stomaticus, Ból a wrzód nieyáki w włciecb máyáci. *Mącz* 420b; Ná kurdziél y inny wrzód albo bol ięzyczny: weźmi w chufłę łáyno człowieczé łwieżé/ przywiáz do wędziłlá niech to koń gryzie *SienLek* 169, 100.

2. Cierpienie psychiczne, smutek, troska (66) : *RejFóz* K3v, K7, Qv; *RejKup* Qv; *LubPs* M2; A choćiaz byli obádwa zráníeni miłościá iey/ iednák przedfię ieden drugiemu nie oznáymił bolu łwego [Vulg: *nec indicaverunt sibi vicissim dolorem suum*] *BibRadz Dan* 13/10; Prawdziwa rołkołż ielth zówdy dobra/ á prawdziwy bol/ ielth zówdy złý *GórnDworz* Ff3v, Ff3v, Ff4; *PapPan* Bv; *KochPs* 56;

Ciężkiego żalu skutek niešťczęśliwy/ Bolu przymnąża/ ledwie iż człek żywy *WisznTr* 24; *ArtKanc* P18v; *GórnTroas* 46, 61; *GrabowSet* C4, Gv, H4, I3, I4 (9); *OrzJan* 136; *LatHar* 491, 578, 649 *marg*; *RybGęśli* D [2 r.], Dv; *SkarKaz* 637b; *GosłCast* 28, 37 [2 r.], 41; A tak choćiaybym rad ten bol opowiedział/ Ktory nas gryzie/ lecz go iużeś fie dowiedział. *PaxLiz* C4v, Bv, C.

bol czego: Wípomni ná bol fercá twego/ Z trutow *IEZUSA* miłego/ Y z obelżenia człętego. *LatHar* 497.

Wyrażenia: »ciężki bol« (2): Záište lzy ciężki bol z fercá wybijáią/ Gęstym płáčzem żale fię nieco vmnieyźáią. *WisznTr* 10; *GórnTroas* 40.

»haniebny bol«: COŻ wzdy iest zá przyczyná? mnie Pánno łáfkáwa/ Z ktorey fie tak hániebny ból w Wałmości wdawa. *PaxLiz* B2v.

»bol nieznośny; nieznośny bol« (1 : 1): Ale niebogá mátká zmartwiona vpádłá/ Zła nowiná iáko wąż/ iéy ferce záiádlá. Nieznośny ból/ y śmyły/ y rozum zwoiował *GórnTroas* 62; *LatHar* 260.

»serdeczny bol; bol serdeczny« (8 : 2): *DiarDop* 104; *GórnDworz* Mm3v; *KochTr* 6; Płáčż iest iákaś poćiechá v zámęcconego/ Lzámi fie ferce tuli w vtrapieniu iego. Ach iák trudno ferdeczny bol w łobie vmorzyć *WisznTr* 10, 13; Tu krzykiem ferdeczny ból wżytycy pokazáli/ Lecz głóśniéy niż Troiánie/ Grékowie płákáli. *GórnTroas* 7, 52; *GrabowSet* N3, R, S3. Cf »ciężkoś i bol«.

»surowy bol«: Gdzie grosz/ tám dżiśia przyiaćiel gotowy/ Prożnyli worek/ towarzyźzem łobie Fráfunek vzna/ žal y bol furowy. *GrabowSet* Yv.

»teskliwy bol«: O śtráźliwego Máieřtatu Krolu/ Vřkrom ná chwilę/ w tak teřkliwym bolu/ Myřli řtrapiene/ nieřpokoyne/ moie *GrochKal* 10.

»wielki bol« (4): *RejZwierz* 34v; *SkarŻyw* 552; Wiém że rozumém trudno wielki ból kierowác *GórnTroas* 59; *OrzJan* 31.

Szeregi: »ciężkoś i bol«: nigdy bez ciężkości/ Y ferdeczného bolu/ w którymkolwiek lećie Mnieby řmutného była odbiegłá [corka] ná świećie *KochTr* 6.

»utrapienie i bol«: Prořzę cię przez ono vtrapienie y bol twoy/ zmiłuy fię nádemną/ przy rozřtániu moim z tym řwiátem *LatHar* 299.

»żal a (i) bol; bol i žal« (3 : 1): *DiarDop* 104; *GrabowSet* S, Yv; [widzieć zabitą matkę\ dopięro do bólu piérwřzého/ więcýy bólu y żalu przybędzie. *OrzJan* 136.

»bol, żáłość; żáłość i bol« (1 : 1): Zmiłuy fię Pánie/ zmiłuy fię nádemną/ Widząc co żáłość y bol czynią zemną. *GrabowSet* S3v, S4.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (10) : Percipere dolores, Czuć ból. *Mącz* 36d, 70c [2 r.], 153c, 168d, 188c (10).

Synonimy: 1. dręczenie, męka; a. wrzod; 2. ciężkoś, utrapienie, žal, żáłość.

Cf **BOLANIE**, **BOLAĆZKA**, **BOLENIE**, **BOLEŚĆ**